

Zbirka Revolucionarno nasilje, 4

Dr. Damjan Hančič

REVOLUCIONARNO NASILJE V LJUBLJANI, 1941–1945

Študijski centr za narodno spravo
Ljubljana 2015

Zbirka Revolucionarno nasilje, 4
Dr. Damjan Hančič
»Revolucionarno nasilje v Ljubljani, 1941–1945«

Založil in izdal: Študijski center za narodno spravo, Ljubljana 2015

Urednica zbirke: dr. Mateja Čoh Kladnik

Uredila: dr. Damjan Hančič in Jelka Piškurić

Fotografije: arhiv SCNR

Recenzentka: doc. dr. Tamara Griesser Pečar

Lektoriranje: Megamoment, d. o. o.

Prevajanje: Prevajalska agencija Alkemist

Oblikovanje: Ida Demšar, Design Demšar, d. o. o.

Tisk: Tiskarna Present, d. o. o.

Naklada: 500 izvodov

Fotografija na naslovnici: Spomenik revolucije in spomenik Edvardu Kardelju na nekdanjem Trgu revolucije v Ljubljani (foto: Damjan Hančič)

Publikacija je rezultat izvajanja raziskovalnega programa *Nasilje komunističnega totalitarizma v Sloveniji 1941–1990* (št. pogodbe 1000-15-2721), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4Ljubljana)«1941/1945«
323.28(497.4Ljubljana)«1941/1945«

HANČIČ, Damjan
Revolucionarno nasilje v Ljubljani, 1941-1945 / Damjan Hančič ; [fotografije arhiv SCNR ; prevajanje Prevajalska agencija Alkemist]. - Ljubljana : Študijski center za narodno spravo, 2015. - (Zbirka Revolucionarno nasilje, ISSN 2232-5026 ; 4)

ISBN 978-961-93925-0-8

282058240

Vse pravice pridržane. Nobenega dela te publikacije se ne sme reproducirati, shraniti v pomnilniških sistemih ali posredovati v kakršnikoli obliki brez predhodnega pisnega dovoljenja SCNR.

KAZALO VSEBINE

Predgovor urednice zbirke **7**

Predgovor avtorja **9**

1 UVOD **11**

1.1 Opredelitev in razlaga temeljnih pojmov 11

1.1.1 Krajevna opredelitev raziskave 11

1.1.2 Opredelitev pojmov revolucionarno nasilje in izvajalci tega nasilja 13

1.1.3 Opredelitev stvarne problematike raziskovanja 14

1.1.4. Odporništvo na Slovenskem, s poudarkom na Ljubljanski pokrajini 15

1.1.5. Vprašanje kolaboracije slovenske politike z okupatorjem ob začetku okupacije 21

1.1.6 Pojem državljanska vojna in problematizacija te oznake 23

2 KOMUNISTIČNA PARTIJA IN IZVAJALCI MEDVOJNEGA REVOLUCIONARNEGA NASILJA V LJUBLJANI **29**

2.1 Komunistična partija Slovenije s Protiimperialistično fronto in z Osvobodilno fronto v letu 1941 29

2.1.1 Komunistični značaj OF 32

2.1.2 Razmerje med odporniškim in revolucionarnim 34

2.1.3 Število članov KPS v Ljubljani v obdobju 1941–1943 35

2.2 Pogledi na revolucijo znotraj revolucionarnega tabora ob začetku vojne ... 37

2.3 Varnostnoobveščevalna služba OF – najpomembnejša partijska »udarna pest« revolucije 40

2.3.1 Pravni položaj revolucionarnih represivnih in oblastnih organov 46

2.3.1.1 Legitimnost ter legalnost delovanja VOS-a z vidika mednarodnega prava in pravna ocena delovanja oboroženih (odporniških) enot revolucionarne strani (VOS, partizani) in njihovih sodnih organov med vojno 46

2.3.1.2 Vprašanje legalnosti medvojne revolucionarne oblasti nasproti jugoslovanski kraljevi begunski vladi 49

2.4 Delovanje VOS-a in njegovih članov v Ljubljani 50

2.4.1 Začetki delovanja VOS-a v Ljubljani 53

2.4.2 Neoborožene akcije VOS-a 55

2.4.3 Hišne preiskave VOS-a 59

2.4.4 Reševanje članov VOS-a in partije iz zaporov 60
2.4.5 Vodstvo VOS-a v Ljubljani 62
2.4.6 Padli člani VOS-a v Ljubljani 62
2.5 Vključitev ljubljanske Narodne zaščite v VOS 63

3 IZVAJANJE KOMUNISTIČNE REVOLUCIJE IN ŽRTVE REVOLUCIONARNEGA NASILJA V LJUBLJANI V LETIH 1941 IN 1942 67
3.1 Kronološka razdelitev medvojnega revolucionarnega nasilja v Ljubljani od leta 1941 do 1945 67
3.2 Uvod v komunistično revolucijo poleti in jeseni 1941 68
3.3 Vrhunec politične radikalizacije in prvi val revolucionarnega nasilja v Ljubljani 73
3.3.1 Kronološki prikaz revolucionarnega nasilja v Ljubljani in smrtnih žrtev med ljubljanskim prebivalstvom v letih 1941 in 1942 74
3.3.1.1 Potencialne žrtve revolucionarnega nasilja v Ljubljani 92
3.3.1.2 Medsebojni obračuni med ljubljanskimi vosovci 94
3.3.2 Pregled števila žrtev revolucionarnega nasilja, njihova kategorizacija od julija 1941 do vključno oktobra 1942 95
3.4 Revolucionarno nasilje v letih 1941 in 1942 na območju Ljubljanske pokrajine 110
3.5 Podrobnejši opis nekaterih odmevnejših ali do zdaj malo znanih primerov medvojnega revolucionarnega nasilja v Ljubljani v letih 1941 in 1942 111
3.6 Napadi revolucionarne strani na okupatorja in okupatorske smrtne žrtve v Ljubljani 182

4 POSLEDICE REVOLUCIONARNEGA NASILJA V LJUBLJANI: OKUPATORJEVO MAŠČEVANJE, PROTIREVOLUCIONARNI ODPOR IN DRŽAVLJANSKA VOJNA 187
4.1 Partijski odzivi na revolucionarno nasilje: med spodbujanjem nasilja, hvaljenjem revolucionarnih metod in taktičnim kritiziranjem nekaterih primerov nasilja 187
4.2 Okupatorjev odgovor na revolucionarno nasilje: streljanje talcev 193
4.3 Obramba pred revolucionarnim nasiljem, državljanska vojna in kolaboracija 194
4.3.1 Partijska monopolizacija odpora proti okupatorju kot izhodišče za državljansko vojno 194

4.3.2 Protikomunistični tabor do nastanka vaških straž in njegova idejna izhodišča 196
4.3.2.1 Prvi odzivi meščanskega tabora na komunistično nasilje 196
4.3.2.2 Ehrlichova spomenica italijanskim oblastem 202
4.3.2.3 Stališča Slovenske zaveze do revolucionarnega nasilja 202
4.3.2.4 Poročila politikov meščanske strani iz okupirane Slovenije v London 205
4.3.3 Nastanek oborožene protirevolucije – vaške straže 207
4.3.3.1 Vaške straže v okolici Ljubljane 208
4.3.3.2 Nastanek Ljubljanske varnostne straže 209
4.4 Slabitev revolucionarnega gibanja v Ljubljani in partijski odziv nanj 210

5 REVOLUCIONARNO NASILJE OB KAPITULACIJI ITALIJE IN UPAD REVOLUCIONARNEGA NASILJA PO NEMŠKI ZASEDBI LJUBLJANE V LETIH 1943–1945 213
5.1 Načrti revolucionarne strani v Ljubljani ob kapitulaciji Italije – temeljit obračun s političnimi nasprotniki 213
5.2 Ustanovitev nemške operacijske cone »Jadransko primorje« in samouprava Ljubljanske pokrajine 217
5.3 Protirevolucija v pogojih nemške zasedbe – nastanek domobrancev 218
5.4 Razširitev revolucionarnega gibanja po Ljubljanski pokrajini, v Ljubljani osip revolucionarne dejavnosti med nemško okupacijo 219
5.5 Delovanje revolucionarnih represivnih organov v Ljubljani letih 1944 in 1945 ter priprave na obračun z nasprotniki ob koncu vojne 221
5.6 Štirje odmevnejši primeri revolucionarnega nasilja v letih 1943 in 1944, katerih žrtve so bili Ljubljančani 223
5.7 Številčni prikaz revolucionarnega nasilja v Ljubljani v obdobju odkrite državljanske vojne od konca leta 1942 do maja 1945 ter seznam žrtev iz tega obdobja 229

6 ZAKLJUČEK, SUMMARY 259

7 DOKUMENTI 263

8 PRIČEVANJA 307
8.1 Medvojno dogajanje v Dolnicah pri Ljubljani 307
8.2 Okoliščine smrti Viktorja Habiča iz Bizovika pri Ljubljani 316
8.3 Umor Feliksa in Marije Pogačnik iz Zgornjega Kašlja pri D. M. v Polju 317

8.4 Umor ljubljanskega hotelirja Jerneja Černeta in mesarja Franca Ocvirka . . . 319

9 VIRI IN LITERATURA 321

10 SEZNAM OBJAVLJENIH DOKUMENTOV 333

11 SEZNAM KRAJŠAV 337

12 RECENZIJA 339

13 OSEBNO KAZALO 341

6 ZAKLJUČEK

Med drugo svetovno vojno je na Slovenskem potekalo več različnih procesov, ki so se tesno prepletali: odpor proti okupatorju, kolaboracija, revolucija in protirevolucija. Območje slovenske prestolnice Ljubljane je bilo izhodišče medvojne odporniške in revolucionarne dejavnosti ter s tem povezanega nasilja. Pod izrazom revolucionarno nasilje razumemo nasilje, ki so ga med drugo svetovno vojno izvajale vojaške in druge oborožene skupine pod odločujočim vplivom komunistične partije; te so v okviru svojega delovanja poleg napadov na okupatorja pogosto izvajale nasilje tudi nad civilnim prebivalstvom.

Knjiga *Revolucionarno nasilje v Ljubljani, 1941–1945* je razdeljena na pet vsebinskih delov. Najprej je podan splošni okvir italijanske okupacije Ljubljane in slovenske političnoideološke delitve pri organiziranju upora proti okupatorju v začetnem obdobju okupacije; te delitve so prav v Ljubljanski pokrajini, in še zlasti v Ljubljani, dobile največje razsežnosti in njihove posledice (revolucija, protirevolucija) so se od tod v večji ali manjši meri širile v druge slovenske pokrajine. V naslednjem poglavju je prikazano organiziranje in delovanje organizacij, ki so izvajale revolucionarno nasilje v Ljubljani. Osrednje poglavje je namenjeno prikazu konkretnih primerov nasilja v Ljubljani in njeni neposredni okolici; odmevnejši in do zdaj manj znani primeri nasilja so opisani nekoliko podrobneje. Objavljeni so tudi seznami vseh žrtev revolucionarnega nasilja na obravnavanem območju v letih od 1941 do 1945, in sicer na podlagi kritičnega pretresa pridobljenih virov. Na koncu so predstavljeni tudi druge posledice revolucionarnega nasilja in poskusi organiziranega upora proti temu nasilju (vaške straže), kar je vodilo k dokončni zaostritvi medvojnega bratomornega spopada (državljanske vojne) med Slovenci, saj žrtev med Slovenci od tedaj dalje nista povzročala samo okupator in revolucionarna stran, pač pa dodatno še protirevolucionarna stran.

V Ljubljani in njeni neposredni okolici je bilo revolucionarno nasilje najintenzivnejše v prvi polovici leta 1942, ko so bile žrtve bodisi civilisti bodisi organi javnega miru; žrtve so izgubile življenje na tem območju (bodisi v Ljubljani ali njenih predmestjih bodisi so bili ugrabljeni po domovih in umorjeni v gozdovih v neposredni ljubljanski okolici). Revolucionarna stran, za katero je značilno, da sta se tesno prepletala odporniški in revolucionarni element, je svojim žrtvam očitala sodelovanje z okupatorji in »izdajstvo«, vendar so bile te obtožbe zelo pavšalne in razen v redkih primerih bi tem obtožbam težko pritrdili. Večinoma je šlo za t. i. preventivno odstranitev, in sicer z namenom, da te osebe ne bi bodisi že med vojno

ogrožale odporniško-revolucionarne dejavnosti komunistične partije in enot pod njenim vodstvom bodisi bi ji po koncu vojne onemogočale prevzem oblasti. Revolucionarna stran je v obdobju od julija 1941 do konca leta 1942 izvedla fizične napade na preko 220 oseb, od teh je bilo kar 180 tudi ubitih. Med temi je bilo ubitih 11 žrtev iz »lastnih vrst« tj. partizanskih dezerterjev in partizanov, ki so bili bodisi politično nezanesljivi bodisi so kršili disciplino in moralo v partizanskih enotah.

Po nastanku vaških straž v ljubljanski okolici in Ljubljanske varnostne straže v samem mestu, ki jih je v samoobrambi in z dovoljenjem okupatorskih oblasti organiziral predvojni meščanski tabor, pa se status žrtev revolucionarnega nasilja in kraj njihove smrti spremenita. Tako so bili v letih 1943 do maja 1945 žrtve revolucionarnega nasilja iz Ljubljane večinoma oboroženi pripadniki protirevolucionarne strani (vaški stražarji, slovenski četniki, domobranci), ki pa so bili ubiti bodisi v spopadih s partizani bodisi ustreljeni kot ujetniki. V letu 1943 je bilo med Ljubljančani 164 žrtev, pri čemer je šlo večinoma za oborožene pripadnike slovenskega četniškega gibanja in vaških straž (MVAC), ki so izgubili življenje v spopadih po kapitulaciji Italije jeseni 1943 na Notranjskem in Dolenjskem. V letu 1944 se je število ljubljanskih žrtev, ki jih je povzročila revolucionarna stran, občutno zmanjšalo, saj je padlo na 79; tudi tega leta je bilo med žrtvami malo civilistov, v veliki večini je šlo za pripadnike Slovenskega domobranstva, padle v spopadih s partizani na Dolenjskem in Notranjskem. V letu 1945 pa je zlasti zaradi povojnih množičnih umorov pripadnikov domobranske vojske (npr. na Teharjah, v Kočevskem rogu, Hudi jami) mogoče zaznati občuten porast žrtev revolucionarnega nasilja tudi v Ljubljani, saj je bilo do konca junija tega leta med Ljubljančani kar okoli 934 žrtev revolucionarnega (vojnega) nasilja; v to številko pa niso vštete žrtve povojnih montiranih sodnih procesov, ki so jih povojne komunistične oblasti množično organizirale od poletja do konca leta 1945.

SUMMARY

Revolutionary Violence in Ljubljana 1941–1945

During World War II, several distinct yet closely related processes took place in the territory of Slovenia: the uprising against the occupation, collaboration, revolution and counter-revolution. The area of the Slovenian capital, Ljubljana, represented the starting point for the wartime resistance and revolutionary activities and the violence associated with them. The term revolutionary violence is understood to mean violence committed during World War II by military and other armed groups under the decisive influence of the Communist Party; in addition to carrying out attacks against the occupying forces, their activities often included violence against the civilian population.

Content-wise, the book "Revolutionary Violence in Ljubljana 1941–1945" is divided into five parts. The first part presents the general context of the Italian occupation of Ljubljana and the political and ideological divisions that arose when organising the uprising against the occupying forces at the beginning of the occupation; those divisions reached their greatest extend in the Province of Ljubljana, particularly in Ljubljana itself, and their consequences (revolution, counter-revolution) spread to other Slovenian provinces to a greater or lesser extent. The next chapter gives an overview of the formation and activities of organisations that committed revolutionary violence in Ljubljana. The main chapter focuses on concrete acts of violence in Ljubljana and its immediate vicinity; major and currently lesser-known cases of violence are described in greater detail. The book also features a list of all the victims of revolutionary violence in the area concerned from 1941 to 1945 based on a critical examination of the data acquired. Finally, the work gives an account of other consequences of revolutionary violence, as well as attempts at organised resistance against it (village guards), which brought the wartime brother-against-brother conflict (civil war) among Slovenians to a boiling point; as of then, casualties among the Slovenian people were not only inflicted by the occupying forces and the revolutionaries, but also by the counter-revolutionaries.

In Ljubljana and its immediate surroundings, revolutionary violence reached its peak in the first half of 1942, the victims being either civilians or keepers of public order; the victims lost their lives in this area (either in Ljubljana or its suburbs, or were abducted from their homes and murdered in the woods near Ljubljana). The revolutionary side, where resistance and revolutionary elements were characteristically closely intertwined, accused its victims of

collaboration with the occupying forces and "treason", but such allegations were very vague and could rarely be deemed justified. It was mostly a "preventive elimination" to make sure that those people would not compromise the resistance and revolutionary activities of the Communist Party and the units under its command during the war or try to prevent it from taking power after the war ended. Between July 1941 and the end of 1942, the revolutionary side carried out physical attacks on over 220 people, 180 of whom were killed. 11 of these were "their own", i.e. partisan deserters and partisans who were either politically unreliable or who committed a breach of discipline or morality in partisan units.

After the formation of village guards in the area of Ljubljana and the Ljubljana Village Guard in the city itself, which were organised by the pre-war bourgeois camp in self-defence and with the permission of the occupying authorities, the status of the victims of revolutionary violence and the place of their death changed. Between 1943 and May 1945, the victims of revolutionary violence from Ljubljana were mostly armed members of the counter-revolutionary side (village guards, Slovenian chetniks and members of the Slovenian Home Guard) who were killed in combat with the partisans or shot as prisoners. In 1943, 164 inhabitants of Ljubljana were killed, mostly armed members of the Slovenian chetnik movement and village guards (MVAC – the Anti-Communist Volunteer Militia) who lost their lives fighting in Inner and Lower Carniola after the capitulation of Italy in autumn 1943. In 1944, the number of victims of the revolutionary side in Ljubljana was significantly lower, dropping to 79; again, most of the casualties were not civilians but members of the Slovenian Home Guard who died fighting the partisans in Inner and Lower Carniola. In 1945, mainly due to the post-war mass killings of members of the Slovenian Home Guard (e.g. Teharje, Kočevski rog and Huda jama), a significant increase in the number of the victims of revolutionary violence can be seen, including in Ljubljana, with around 934 inhabitants of Ljubljana falling victim to revolutionary (war) violence by the end of June that year; this number does not include the victims of numerous politically-motivated post-war trials engineered by the new Communist authorities between the summer months of 1945 and the end of that year.